

**ВКЛАД ВИКЛАДАЧІВ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ У РОЗВИТОК
УКРАЇНСЬКОЇ МЕДІЄВІСТИКИ (1804 – ПЕРША ПОЛОВИНА 1880-Х РР.)**

У статті розглядається й аналізується діяльність викладачів-медієвістів Київської духовної академії у ранній етап розвитку медієвістики в Україні (1804 – перша половина 1880-х рр.).

Ключові слова: *періодизація, Київська духовна академія, церковно-історичний напрям, українські медієвісти.*

Розвиток української медієвістики був складним і своєрідним. Різноманітні ідейні віяння, різні філософські настанови, наукові течії залишили відбиток у вітчизняній історичній думці. Актуальність теми очевидна, тому що 1804 – перша половина 1880-х рр. – найменш досліджений етап у поступальному русі українського розділу історичної науки, яка вивчає середньовіччя. Також в умовах пошуків шляхів подолання духовної кризи у сучасній Україні є досить актуальним звернення до вивчення наукової спадщини, поглядів і думок викладачів Київської духовної академії (далі – КДА).

Перші розвідки з історіографії української медієвістики (кінець XIX – початок XX ст.) – це одиничні ювілейні, меморіальні й біографічні публікації (наприклад, І. Каманіна [22], Ф. Титова [69]) та узагальнюючі історіографічні праці, наприклад, О. Лебедева [26; 27], О. Пипіна [59]. В історіографічних збірниках, посібниках соціалістичної доби медієвістику в Україні або не виокремлювали з інших розділів загальної історії [3], або у студіях відбивалися основні віхи творчості лише деяких українських науковців-медієвістів [5; 25; 70]. Серед досліджень радянського періоду можна назвати розвідки Ю. Голубкіна [44], О. Крижанівського [24], С. Лимана [44], А. Митряєва [43; 44] та ін. У пострадянський період в Україні зростає інтерес до середньовіччя. З'являються статті, монографії, дисертації, що присвячені науковій спадщині як окремих українських медієвістів (наприклад, розробки М. Кеди [23], Р. Левінець [28], Н. Логунової [31; 32]), так і значним центрам медієвістики в Україні (наприклад, дослідження І. Журжи [21], О. Файди [71]). Узагальнив студіювання українських науковців раннього періоду розвитку медієвістики С. Лиман [30]. Разом із тим, ми переконані у потребі й актуальності подальших пошуків і ґрунтовних досліджень.

Метою статті є виявлення місця медієвістики (як українського розділу історіографії) у дослідженнях Київської духовної академії.

Але спочатку визначимо, які науковці та їх праці вважаються українськими. Митрополит Іларіон (Огієнко) писав: «Останніми часами запанувала єдина правдиво-наукова думка: звати українськими всі ті твори, що написані українцями, або написані на українській землі, або що мають виразні ознаки нашої мови» [45, с. 21]. Тут необхідне пояснення. Політика царського уряду й офіційних церковних кіл, які повністю підтримували імперські наміри царату, передбачала асиміляцію народів, які були загарбані Російською імперією. Із цією метою Церква проводила величезну місіонерську роботу по наверненню у православ'я іногородців. Нести православну віру в Україну було недоречно. Незважаючи на те, що на території українських земель у XIX – на початку XX ст. існувало багато конфесій, православ'я було домінуючим, оскільки визнано офіційною релігією Російської імперії, підтримано урядом. Його сповідувала переважна кількість слов'янського населення держави. Проте за світоглядними засадами українській варіант цієї релігії мав деякі суттєві відмінності від російського. Сучасні науковці й дослідники історії Церкви діаспори (І. Власовський; І. Огієнко; О. Саган; О. Шуба) аргументовано довели, що релігійність народу формується під впливом історії, розвитку культури, побуту, інших конфесій тощо [7; 45; 46; 61; 72]. Це добре розуміли імперські ідеологи, тому й спрямовували російських духівників у вищі навчальні заклади та церковні приходи українських міст і сіл, а українців, у свою чергу, переводили в російські академії, семінарії, парафії

тощо [74]. Тому наукова спадщина багатьох церковних і світських учених не тільки українського, а також і російського походження стала невід'ємною частиною історії та культури України.

До значних центрів візантинознавства у ранній період розвитку медієвістики в Україні належала КДА, де медієвістика розвивалася у церковно-історичному напрямку.

На кафедрі богослів'я (з 1862 р.), потім на кафедрі російської громадянської історії (з 1863 р.) до самого звільнення (у 1883 р.) викладав у Київській духовній академії П. Терновський (1838–1884 рр.). Він був сином диякона (надалі священника), здобув освіту в Московській духовній семінарії (1852–1858 рр.) і Московській духовній академії (1858–1862 рр.). Уся ж подальша доля Пилипа Олексійовича була пов'язана тільки з Києвом. У 1866 р. він став екстраординарним професором КДА. Одночасно викладав в університеті св. Володимира в Києві (у 1869–1872 рр. в якості приват-доцента, а з 1872 р. – доцента кафедри російської церковної історії), у Київському єпархіальному жіночому училищі (1863–1873 рр.), на Вищих жіночих курсах (1883–1884 рр.).

П. Терновський аналізував проблеми візантійського впливу на Київську Русь у науковій і релігійній сферах [65; 66; 68]. Історії Візантії та Грецької Церкви присвячено близько десятка публікацій, у тому числі найважливіші – «Вивчення візантійської історії та її тенденційний додаток у Давній Русі» [64] (докторська дисертація, 1875 р.) і «Грецько-Східна Церква в період Вселенських соборів» (1883 р.) [67]. Дисертація П. Терновського представляла собою, на думку С. Сорочана та С. Лимана, капітальне джерелознавче дослідження ряду візантійських письменників, чиї хроніки лягли в основу більшості вітчизняних хронографів [62, с. 13]. Автор дисертації підкреслював важливість своєї роботи такими словами: «Історія Візантії представлялася найбільш придатною для практичного застосування, для запозичення довідок і прикладів у потрібних випадках» [64, с. 2].

Слід додати, що наукова діяльність київського медієвіста недостатньо вивчена, незважаючи на те, що П. Терновський був відомим фахівцем в області джерелознавства Візантії та Східно-Православної Церкви.

Про свого колегу В. Певницького (1832–1911 рр.) дослідник історії КДА Ф. Титов писав: «Ім'я цього професора так тісно і нерозривно пов'язане з Київською духовною академією, що особистість першого зразу ж з'являлась у свідомості освіченої людини лише при назві останньої» [69, с. 145]. Син сільського священника, випускник Володимирської духовної семінарії з 1850 р. зв'язав своє життя з православним і культурним центром України, із КДА, в яку вступив для продовження навчання. Після закінчення академії Василь Федорович залишився на службі у вищому духовному навчальному закладі Наддніпрянської України.

Педагогічна й наукова діяльність В. Певницького в академії була плідною. За професійні досягнення викладач отримав звання екстраординарного професора (1860 р.), після захисту докторської дисертації (1862 р.) – ординарного професора, надалі – заслуженого ординарного професора (1881 р.). Окрім цього, Василь Федорович займав високі посади в керівництві Київської духовної академії. Зокрема, 15 років він обіймав посаду помічника ректора по церковно-практичному відділенню (1869–1884 рр.), а потім 22 роки був членом академічного правління. Багаторічний редактор щомісячника «Труди Київської Духовної Академії» та «Недільного читання» (першого часопису Православної Церкви не лише на українських землях, але й у Російській імперії) розробив і запропонував власну концепцію викладання гомілетики [47, с. 40]. При цьому, на думку професора Певницького, зовнішнє ораторське красномовство у проповіді необхідно, але більш важлива внутрішня, релігійно-моральна складова [42, с. 202]. Історії середньовічної гомілетики, основним законам церковного красномовства присвячена праця «Церковне красномовство та його основні закони» [49]. Фундаментальне дослідження В. Певницького літературної спадщини Григорія Двоєслова [48] стало вагомим внеском у церковно-історичну

науку. С. Лиман вважає, що спадщина професора КДА В. Певницького становить для медієвістики важливий інтерес. При всій специфічності та суто догматичних аспектах його праць, їхній зміст і висновки розширюють сучасні уявлення про погляди медієвістів XIX – початку XX ст. [29, с. 40].

Заслужений ординарний професор Київської духовної академії Іван Гнатович Малишевський (1828–1897 рр.) народився у сім'ї уніатського священика, закінчив духовне училище в Жировичах (1843 р.), Мінську духовну семінарію (1849 р.), Київську духовну академію (1853 р.), де й залишився викладати. З 1863 р. він очолював кафедру російської цивільної історії. Член правління академії (з 1866 р.) захистив докторську дисертацію «Олександрійський патріарх Мелетій Пігас і його участь у справах Російської Церкви» (1873 р.) [36; 37]. Іван Гнатович входив до складу Київського історичного товариства Нестора-літописця, Київської археографічної комісії, Російського археологічного інституту в Константинополі та ін. Він перебував почесним або дійсним членом близько двадцяти наукових і благодійних товариств та установ, співробітничав із різними науковими виданнями.

У своїй докторській дисертації історик писав, що прихильне ставлення до Грецької церкви з боку венеціанської влади було викликане політичними обставинами. Венеція, як вільна республіка, найбільш цінувала суверенність та незалежність, тому не дозволила Римській церкві втручатися у внутрішнє та релігійне життя греків [36, с. 82]. Аналізуючи історію хрестових походів, про «прихильне ставлення до Грецької Церкви з боку венеціанської влади», можна посперечатися. І. Малишевський займався дослідженнями історії Київської Русі, Християнської Церкви, зокрема – уніатства. За кількістю спеціальних публікацій з історії унії у ранній період розвитку медієвістики в Україні лідирувала Київська духовна академія [6, с. 25]. І в цьому заслуга, насамперед, Івана Гнатовича. Його цікавили і питання походження братств, мотиви обрання на митрополію Петра Могили, а також конкретні джерелознавчі нюанси теми. Для сучасних науковців становлять інтерес історичні праці викладача академії [8; 33; 35; 39; 40; 41]. У дослідженні «Люблінський з'їзд 1569 р.» [34] простежено підготовку, підписання та наслідки Люблінської унії, у першу чергу, на прикладі волинський земель [73, с. 9].

На жаль, спеціальних праць, які б проаналізували доробок І. Малишевського, немає.

Загальну церковну історію у КДА викладав Олександр Дмитрович Воронов (1839–1883 рр.). Син священика отримав початкову освіту в Новоторжському духовному училищі, закінчив Тверську духовну семінарію (1858 р.), Московську духовну академію (1862 р.). У КДА був відзначений званням екстраординарного професора (1866 р.), а захистивши докторську дисертацію під назвою «Найголовніші джерела для історії свв. Кирила і Мефодія», – ординарного професора (1876 р.) [38, с. 116–135]. В академії Олександр Дмитрович обіймав різні посади: помічник інспектора (1863–1865 рр.), інспектор, член ради академії. В останні два роки свого недовгого життя був редактором «Київських єпархіальних відомостей».

О. Воронов був, насамперед, церковним істориком. Його науковий добуток можливо поділити на наступні напрямки: 1) історія Слов'янських Церков [9; 10; 12; 13; 14]; 2) історія Східно-Православної Церкви [16; 20]; 3) історія Римсько-Католицької Церкви [15; 17]; 4) історія Протестантської Церкви [18; 19]. Деякі публікації були присвячені історії Древньої Церкви [11].

Незважаючи на величезну наукову спадщину, ім'я професора Олександра Дмитровича Воронова залишається, напевно, найбільш забутим.

Одним із перших академіків АН України (з 1919 р.) став відомий український літературознавець та історик Микола Іванович Петров (1840–1921 рр.). Народився у сім'ї церковнослужителя, навчався в Макаріївському духовному училищі (1850–1856 рр.), у Костромській духовній семінарії (1856–1861 рр.). Після закінчення навчання в Київській духовній академії викладав словесність у Волинській духовній семінарії, яка на той час розміщувалась у місті Кременець. Один із перших редакторів

«Волинських єпархіальних відомостей» багато зробив для популяризації історії краю [73, с. 9]. У 1870 р. Микола Іванович став доцентом кафедри історії та словесності російської та зарубіжної літератури Київської духовної академії. Надалі його життя пов'язане із цим навчальним закладом. Входив до складу Київського історичного товариства Нестора-літописця. Був директором Церковно-археологічного музею (із 1878 р.) і залишався на цій посаді до закриття КДА.

Багатогранна наукова діяльність була тісно пов'язана з вивченням історії Церкви [55], КДА [54], однак загальні інтереси вченого були набагато ширшими. До кола дослідництва М. Петрова входило: історія української літератури [57; 58], археологія [51; 53], музеєзнавство, образотворче мистецтво, видання перших описів рукописних книг [52; 56]. Серед численного напрацювання академіка України є ряд історичних монографій [2; 8; 60]. Дослідник одним із перших почав аналіз історії Греко-католицької церкви. Бібліографію праць науковця опублікував В. Микитась [1].

Наукова спадщина М. Петрова привертає увагу до себе й у сучасний час. У 2003 р. вийшла його книга «Скрижалі пам'яті» [50]. У тому ж році, а також у 2006 р. захищено дві кандидатські дисертації, в яких досліджується наукова та бібліотечно-археографічна діяльність, а також історико-культурна спадщина київського мислителя [4; 63].

Отже, наукова спадщина київських духовно-академічних викладачів-медієвістів раннього етапу розвитку медієвістики в Україні (1804 р. – перша половина 1880-х рр.) багата, різноманітна, актуальна, містить цінні відомості, потребує наполегливих пошуків, уважного вивчення. Зі своїми особливостями (антизахідною спрямованістю й консерватизмом) вона є яскравою сторінкою української медієвістики.

Список використаних джерел

1. Академік Микола Іванович Петров. 1840–1921. Бібліографія / М.[упорядник В. Л. Микитась]. – К.: Інститут української археографії НАН України, 1994. – 47 с. 2. Белоруссия и Литва. Историческія судьбы Сѣверо-Западнаго края / [П. Н. Батюшковъ]. – СПб.: Типографія Тов. «Обществ. Польза», 1890. – 585 с. 3. Бузескул В. П. Всеобщая история и ее представители в России в XIX и начале XX в. / В. П. Бузескул / [общ. ред., сост., вступ. статья, подг. текста, ком. и указ. И. В. Тункиной]. – М.: Индрик, 2008. – 832 с.: ил. 4. Бухальська М. А. Наукова діяльність та історико-культурна спадщина Миколи Петрова (друга половина XIX – початок XX ст.): дис. канд. істор. наук: 07.00.01 / М. А. Бухальська. – К., 2006. – 251 с. 5. Вайнштейн О. Л. Историография средних веков в связи с развитием исторической мысли от начала средних веков до наших дней / О. Л. Вайнштейн. – М.; Л.: Гос. социально-экономическое изд-во, 1940. – 375 с. 6. Вивчар В. М. Отечественная историография Брестской Греко-Католической унии в 1880–1890-е гг.: расцвет официальной концепции / В. М. Вивчар // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2012. – № 3 (13). – С. 22–26. 7. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви / І. Власовський. – Репринтне видання: у 4 т. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 1998. 8. Вольнь. Историческія судьбы Юго-Западнаго края / [П. Н. Батюшковичъ]. – СПб.: Типографія «Обществ. Польза», 1888. – 438 с. 9. Вороновъ А. Главнѣйшіе источники для исторіи свв. Кирилла и Меѳодія / А. Вороновъ // Труды Киевской Духовной Академіи (далі – КДА). – 1876. – № 10. – С. 118–225. 10. Вороновъ А. Главнѣйшіе источники для исторіи свв. Кирилла и Меѳодія. (Источники словянскіе) / А. Вороновъ // Труды КДА. – 1877. – № 4. – С. 143–202; № 8. – С. 435–478. 11. Вороновъ А. Древнеславянскій канонъ св. Димитрію Солунскому / А. Вороновъ // Труды КДА. – 1878. – № 10. – С. 147–160. 12. Вороновъ А. Источники для исторіи свв. Кирилла и Меѳодія / А. Вороновъ // Труды КДА. – 1877. – № 1. – С. 76–149. 13. Вороновъ А. Къ вопросу объ источникахъ для исторіи свв. Кирилла и Меѳодія / А. Вороновъ // Труды КДА. – 1878. – № 1. – С. 220–245. 14. Вороновъ А. Нѣмецко-латинская пропаганда у славянъ Полабскихъ въ X и XI вѣкахъ / А. Вороновъ // Труды КДА. – 1871. – № 10. – С. 2–44. 15. Вороновъ А. О происхожденіи светской власти папъ / А. Вороновъ // Труды КДА. – 1862. – № 1. – С. 53–104. 16. Вороновъ А. Отчетъ греческаго архієпископа Александра Ликугоса о пребываніи его въ Англіи / А. Вороновъ // Труды КДА. – 1870. – № 10. – С. 324–342. 17. Вороновъ А. Папство и старокатолическое движеніе / А. Вороновъ // РукСП. – 1872. – № 18. – С. 22–28. 18. Вороновъ А.

- Протестантській сеймъ въ Альтенбургѣ / А. Вороновъ // Труды КДА. – 1865. – № 5. – С. 23–52.
19. Вороновъ А. Протестанское богословіе и вопросъ о богодухновенности св. Писанія / А. Вороновъ // Труды КДА. – 1864. – № 4. – С. 403–429; – № 9. – С. 3–70.
20. Вороновъ А. Синайское дѣло. Ст. 1: Изъ исторіи Синайскаго управленія / А. Вороновъ // Труды КДА. – 1871. – № 5. – С. 330–401; – 1872. – № 2. – С. 273–315.
21. Журжа І. В. Становлення та розвиток слов'янознавства в університеті св. Володимира (1834–1919 рр.): автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00.06 / І. В. Журжа. – К., 2006. – 20 с.
22. Каманинъ И. М. Памяти проф. Ф. А. Терновскаго / И. М. Каманинъ. – К.: Типографія Т. Г. Мейнандера, 1911. – 26 с.: портр.
23. Кеда М. К. Михайло Назарович Петров (1826–1887) та його внесок в історичну науку: автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00.06 / М. К. Кеда. – Київ, 2006. – 20 с.
24. Крижанівський О. П. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України XVIII – перша половина XIX ст. / О. П. Крижанівський. – К.: Вища школа, 1991. – 116 с.
25. Курбатов Г. Л. История Византии: историография / Г. Л. Курбатов. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1975. – 256 с.
26. Лебедев А. П. Церковная историография в главных ее представителях с IV века по XX / А. П. Лебедев. – СПб.: Алетейя, 2001. – 480 с.
27. Лебедевъ А. П. Церковная историография въ главныхъ ея представителяхъ съ IV-го вѣка до XX-го / А. П. Лебедевъ. – [2-е изд., пересмотр.]. – СПб.: Изданіе книгопродавца И. Л. Тузова, 1903. – 610, [IX] с.
28. Левінець Р. П. Життєвий шлях та науково-громадська діяльність В. Я. Шульгіна (1821–1878 рр.): автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00.06 / Р. П. Левінець. – Київ, 2004. – 15 с.
29. Лиман С. І. Історія середніх віків у творчості професора Київської духовної академії Василя Федоровича Певницького (1832–1911) / С. І. Лиман // Вісник Харківської державної академії культури. – 2010. – Вип. 31. – С. 40–48.
30. Лиман С. І. Середньовічні цивілізації Західної, Центральної та Південно-Східної Європи: досвід досліджень в українських землях Російської імперії (1804 – перша половина 1880-х рр.): автореф. дис. ... докт. істор. наук: 94 (100) «653»: 930.1 (477) «1804/1885» / С. І. Лиман. – Харків, 2010. – 36 с.
31. Логунова Н. А. І. В. Лучицький: від студента – до заслуженого професора / Н. А. Логунова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія: Історія. – 2005. – Вип. 77. – С. 54–56.
32. Логунова Н. А. Наукова та громадсько-політична діяльність І. В. Лучицького: автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.06 / Н. А. Логунова. – Київ, 2006. – 19 с.
33. Малышевский И. И. Западная Русь в борьбе за веру и народность / И. И. Малышевский. – М.: Книга по Требованию, 2012. – 418 с.
34. Малышевский И. И. Люблинский съезд 1569 г. / И. И. Малышевский // Памятники русской старины в западных губерниях. – Вып. 8: Холмская Русь / [Батюшков П. Н.]. – М.: Книга по Требованию, 2012. – С. 108–197.
35. Малышевский И. Святые Кирилл и Мефодий / И. Малышевский. – М.: Терра – Книжный клуб; Литература, 2001. – 352 с.
36. Малышевский И. Александрийскій патріархъ Мелетій Пигасъ и его участіе въ дѣлахъ русской церкви: въ 2 т. / И. Малышевскій. – К.: Типографія Кієво-Печерской Лавры, 1872. – Т. 1. – 685, [XVI], [VIII] с.
37. Малышевскій И. Александрийскій патріархъ Мелетій Пигасъ и его участіе въ дѣлахъ русской церкви: въ 2 т. / И. Малышевскій. – К.: Типографія Кієво-Печерской Лавры, 1872. – Т. 2. – 166, 133, [IX] с.
38. Малышевскій И. Александръ Дмитріевичъ Вороновъ / И. Малышевскій // Труды КДА. – 1884. – № 1. – С. 116–135.
39. Малышевскій И. Логоетъ Ѳеоктистъ, покровитель Константина Философа / И. Малышевскій // Труды КДА. – 1887. – № 2. – С. 265–297.
40. Малышевскій И. Происхождение княгини Ольги, св. / И. Малышевскій // Кієвская Старина. – 1889. – № 7. – С. 1–27; – № 8. – С. 325–353.
41. Малышевскій И. Судьба Славянской Церкви въ Моравіи и Панноніи при ученикахъ свв. Кирилла и Мефодія / И. Малышевскій // Труды КДА. – 1886. – № 5. – С. 73–110; – № 6. – С. 198–230.
42. Маркелл (Павук), архим. Исследования профессора Киевской духовной академии В. Ф. Певницкого в области теории и практики церковного проповедничества / Маркелл (Павук), архим. // Труды Київської Духовної Академії. – 2012. – № 16. – С. 202.
43. Митряев А. І. К вопросу об этапах научного творчества Марина Дринова / А. І. Митряев // Марин Дринов. Материалы от българо-сѣв. науч. конф. «150 лет от рождението на М. Дринов» и «110 години Народна библиотека «Кирил и Мефодий», ноември, 1988 г. – София, 1989. – С. 71–78.
44. Митряев А. І. Медиевистика в Харьковском университете / А. М. Митряев, Ю. А. Голубкин, С. И. Лиман // Вісник Харківського університету. – 1991. – № 357: Историческая наука в Харьковском университете (к 185-летию ХГУ). – Вып. 24. – С. 69–83.
45. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / Огієнко І. (митрополит Іларіон) / [упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик]. – К.: Наша

культура і наука, 2001. – 440 с. 46. Огієнко І. Українська церква: Нариси з історії Української Православної Церкви: у 2 т. / І. Огієнко. – К.: Україна, 1993. – Т. 1–2. – 284 с. 47. П'євницькій В. Въ какомъ видѣ можетъ и должна быть поставлена кафедра гомилетики? / В. П'євницькій // Труды КДА. – 1863. – № 5. – С. 40. 48. П'євницькій В. Ф. Св. Григорій Двоесловъ – его проповѣди и гомилетическія правила / В. Ф. П'євницькій. – К.: Типографія Кіевопечерской Лавры, 1871. – 343 с. 49. П'євницькій В. Ф. Церковное краснорѣчіе и его основные законы / В. Ф. П'євницькій. – К.: Типографія И. И. Горбунова, 1906. – 304 с. 50. Петров М. Скрижалі пам'яті / М. Петров. – К.: Либідь, 2003. – 331 с. 51. Петровъ Н. И. Археологическія замѣтки / Н. И. Петровъ // Труды КДА. – 1887. – № 1. – С. 131–139. 52. Петровъ Н. И. Западно-русскій лицевой ирмологій XVII вѣка / Н. И. Петровъ // Труды КДА. – 1884. – № 5. – С. 689–690. 53. Петровъ Н. И. Извѣстія церковно-археологическаго Общества при Кіевской Духовной Академіи / Н. И. Петровъ // Труды КДА. – 1880. – № 1–4. – С. 138–692; – 1882. – № 5. – С. 101–112; – 1883. – № 1. – С. 171–176; – № 2. – С. 352–362. 54. Петровъ Н. И. Кіевская Академія во второй половинѣ XVII века / Н. И. Петровъ. – К.: Типографія Корчакъ-Новицкого, 1895. – 171 с. 55. Петровъ Н. И. Новооткрытый кіевскій проповѣдникъ второй половины XVII вѣка / Н. И. Петровъ // Труды КДА. – 1892. – № 5. – С. 93–126. 56. Петровъ Н. И. Новооткрытый списокъ «Палинодіи» Захаріи Копыстенскаго / Н. И. Петровъ // Труды КДА. – 1884. – № 6. – С. 244–257. 57. Петровъ Н. И. О происхожденіи и составѣ славяно-русскаго печатнаго Пролога / Н. И. Петровъ. – К.: Тип. С. Т. Еремѣева, 1875. – 343 с. 58. Петровъ Н. И. Очеркъ из исторіи украинской литературы XVII – XVIII веков / Н. И. Петровъ. – К.: Типографія «Петр Барскій», 1911. – 535 с. 59. Пыпин А. Н. Исторія русской этнографіи: в 4 т. / А. Н. Пыпин. – СПб.: Типографія М. М. Стасюлевича, 1890–1892. – Т. 3: Этнографія малорусская. – 1891. – 425, [VIII] с. 60. Подолія. Историческое описаніе / [П. Н. Батюшковъ]. – СПб.: Типографія Товарищ. «Обществ. Польза», 1891. – 100 с. 61. Саган О. Н. Національні прояви православ'я: український аспект / О. Н. Саган. – К.: Світ Знань, 2001. – 255 с. 62. Сорочан С. Б. Ф. А. Терновскій (1838–1884) – исследователь истории Византии / С. Б. Сорочан, С. И. Лиман // Научные ведомости. – 2007. – № 1 (32). – С. 11–19. 63. Сохань С. В. Бібліотечно-археографічна діяльність М. І. Петрова (1840–1921): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.08 / С. В. Сохань. – К., 2003. – 218 с. 64. Терновскій Ф. Изученіе византійской исторіи и ея тенденціозное приложеніе въ Древней Руси: в 2 вып. / Ф. Терновскій. – К.: Въ университетской типографіи, 1875–1876. – Вып. 1. – 1875. – 214 с.; – Вып. 2. – 1876. – 301 с. 65. Терновскій Ф. Кіевскій митрополитъ Петръ Могила. (Біографическій очеркъ) / Ф. Терновскій // Кіевская старина. – 1882. – № 4. – С. 1–24. 66. Терновскій Ф. Очерки из исторіи Кіевской епархіи в XVIII столетіи, на основаніи докумѣнтов синодальнаго архива / Ф. Терновскій // Чтенія въ Историческомъ обществѣ Нестора-лѣтописца. – 1879. – Кн. 1. – С. 181–229. 67. Терновскій Ф. А. Грековосточная церковь въ періодъ вселенскихъ соборовъ / Ф. А. Терновскій. – К.: Въ университетской типографіи, 1883. – 551 с. 68. Терновскій Ф. А. Стефанъ Яворскій. (Біографическій очеркъ) / Ф. А. Терновскій // Труды КДА. – 1864. – Январь. – С. 36–70. 69. Титовъ Ф. И. Профессоръ Кіевской Духовной Академіи В. Ф. Певницькій (1832–1911). (Некрологъ) / Ф. И. Титовъ // Труды КДА. – 1911. – Т. 3. – Кн. 9. – С. 145–179 (паг. 3-я). 70. Тихомиров М. Н. Очерки истории исторической науки в СССР: в 5 т. / М. Н. Тихомиров, М. А. Алпатов, А. Л. Сидоров. – М.: Наука, 1955–1960. 71. Файда О. В. Візантиністика в Кіївській Духовній Академії в 1819–1919 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / О. В. Файда. – Л., 2006. – 20 с. 72. Шуба О. Релігія в етнонаціональному розвитку України / О. Шуба. – К.: Криниця, 1999. – 323 с. 73. Ярмошик І. І. Володимир Антонович та історичне краєзнавство Волині другої половини XIX століття / І. І. Ярмошик. – Житомир: Поліграфічний центр Житомирського педагогічного університету, 2002. – 42 с. 74. Бойко А. Vivat acadēia, vivant professores / А. Бойко – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1964>

Valery Olijnikov

**TEACHERS DEPOSIT, KIEV THEOLOGICAL ACADEMY IN MEDIEVAL STUDIES
DEVELOPMENT OF UKRAINIAN (1804 – EARLY 1880)**

The activity of Kiev Theological Academy's teachers-medievalists in the early stage of medieval studies in Ukraine (1804 – early 1880th) is analyzed in the article.

Key words: *periodization, Kiev Theological Academy, Church historical trend, Ukrainian medievalists.*

Петро Мазур (м. Кременець)

ПОЧАЇВСЬКА ЛАВРА І ВІДЛУЧЕННЯ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО ВІД ЦЕРКВИ

У статті висвітлено життєвий і творчий шлях етнолог релігії Арсена Річинського з 1920 до 1929 рр.: боротьбу за українізацію Православної церкви, оголошення йому анафема, і відміну рішення про відлучення від Церкви.

Ключові слова: *Арсен Річинський, Православна церква, українізація, анафема, Почаївська лавра.*

Минуло 95 років від того дня, коли у соборному храмі Володимира Волинського протоієрей Георгій Боришкевич під пильною охороною поліції, яка завбачливо оточила собор, зачитав постанову Синоду Польської Православної Церкви про відлучення Арсена Річинського, висококваліфікованого лікаря-спеціаліста, філософа, етнолог релігії, культуролога, мистецтвознавця, церковного композитора, фольклориста, від церкви і оголошення йому анафема [1, с. 1–2, 2–3].

Які ж події у житті і творчості А. Річинського відбували в цей час і яку оцінку церковників вони отримали.

Весною 1920 р. А. Річинський з м. Ізяслава переїхав у село Тростянець Луцького повіту, де працював дільничним лікарем. У Тростянці взяв шлюб з Ніною Прокопович, дочкою сільського священика о. Павла. Вже у квітні 1922 р. А.Річинський переїхав до м. Володимира-Волинського, де став головним лікарем міської лікарні. На цій посаді працював до серпня 1925 р.

Саме в цей час, на думку митрополита Діонісія, почалась антицерковна діяльність мислителя: «... відкрита антицерковна діяльність лікаря А. Річинського розпочалась з листопада місяця 1924 р. Тоді п. Річинський, разом з іншими особами, у день урочистого святкування пам'яті українського письменника Івана Котляревського у Володимирі, організував проти новопризначеного настоятеля собору, протоієрея Наркіса Данилевича, ворожу демонстрацію під час Божественної Літургії у Володимирському Свято-Успенському соборному храмі, з допущенням непристойних вигуків під час богослужіння і проповіді о. Данилевича» [2, арк. 1].

З 1924 р. А. Річинський почав видавати власним коштом незалежний місячник українського, церковного відродження «На варті», який змінюючи назви на «Наше братство», «Наша церква», виходив упродовж 10 років. «... почалась ворожа Церкви агітаційна діяльність п. Річинського в якості журналіста з церковних питань в журналі «На варті»; тут п. Річинський став робити непристойні випадки проти існуючого канонічного ладу Православної Церкви в Польщі, з метою дискредитації Вищої Церковної Ієрархії і рядового духовенства в очах православного населення, Польського Уряду і польської суспільної думки, став звинувачувати Ієрархію і духовенство в антидержавницьких помислах, направлених, наче б то, на відновлення, при допомозі Православної Церкви Польщі, єдиної і неподільної Росії шляхом насадження «московського духу» в церковному житті. П. Річинський своєю публіцистичною діяльністю в різних українських органах на протязі близько 5 років безперервно підбурює православне населення не тільки Волині, але й інших єпархій, не рідко закликаючи його до виступів проти існуючої законної церковної влади» [2, арк. 1].